

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук, доцента

Василя Івановича Ільницького на дисертацію

Віталія Олександровича Солов'я **“Діяльність підпілля ОУН на
центрально-східному Поділлі (1941–1953)”**, поданої на здобуття наукового
ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України

В історії України залишаються теми, обговорення яких викликають гостру наукову та суспільну дискусію. Однією з таких тем продовжує залишатися національно-визвольна боротьба українців у 1940 – 1950-х рр. Полярність її сприйняття у різних регіонах держави, в першу чергу, зумовлена як широкою дискредитаційно-пропагандистською кампанією опонентів, так і наявністю незначної кількості узагальнюючих, об'єктивних досліджень. Відчутнішим це стало саме тепер через війну, розпочату Російською Федерацією проти України, коли націєтворчій концепції розбудови держави протиставляється цілком протилежна – тоталітарна, імперська, а тематика ОУН і УПА стала об'єктом чергової фальсифікації в сучасній російській пропаганді. Задля консолідації громадян вкрай необхідне глибоке комплексне, виважене та неупереджене наукове переосмислення складних подій 1940 – 1950-х рр. Для цього потрібно реконструювати функціонування визвольного руху мовою фактів, підтверджених документами. При цьому доцільно робити акцент і на висвітленні регіональних особливостей українського визвольного руху середини ХХ ст. не лише у західному, але й центральному та східному регіонах держави.

Виходячи зі сказаного вище, можемо констатувати, що актуальність дослідження В.О. Солов'я не викликає сумнівів, оскільки воно присвячене нерозробленій в новітній вітчизняній історіографії проблемі, має важливе значення для наукового розуміння й висвітлення складних суспільно-

політичних процесів 1940–1950-х рр. на теренах центрально-східного Поділля. Своєчасність підготовки опонованої дисертації зумовлена також відсутністю комплексної праці з історії структурних одиниць збройного підпілля ОУН та УПА вказаного регіону, які б відображали весь період їхнього існування, від створення й до припинення діяльності.

Дисертаційна робота виконана в рамках планових науково-дослідних тем: “Українсько-польські взаємини в контексті європейської історії: роль історичної спадщини у формуванні сучасних культурних і політичних пріоритетів України і Польщі” (номер державної реєстрації 0109U006867) та “Українсько-польські взаємини на західноукраїнських землях (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): історичні моделі, етнічний, політичний та загальнолюдський виміри” (номер державної реєстрації 0115U007193).

Структура дисертаційного дослідження В. Солов’я достатньо чітка та логічна. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів (11 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури (312 позицій), 12 додатків.

У **вступі** здобувач, враховуючи сучасні тенденції розвитку історичної науки, обґрунтував вибір теми та її актуальність, чітко сформулював інші обов’язкові складові дисертації: зв’язок із науковими програмами, мету, завдання, об’єкт і предмет дослідження, хронологічні та географічні межі, методологічну основу праці, наукову новизну, практичне значення, показав апробацію результатів дослідження (с. 13–17).

У першому розділі **“Історіографія проблеми, джерельна база, теоретико-методологічні засади дослідження”** дисертант здійснив аналіз ступеня наукової розробки теми (с. 18–25), стану джерельної бази (с. 25–29) і теоретико-методологічних засад, на які опирався автор під час дослідницької роботи (с. 29–35).

Проведений у першому параграфі дисертаційного дослідження історіографічний огляд, на наш погляд, є досить повним і репрезентативним. Відзначимо, що автор зумів залучити до роботи більшість основних

публікацій, присвячених проблемам розвитку українського визвольного руху в центрально-східному Поділлі (1941 – 1953). Здійснений аналіз дозволив здійснити вдалу спробу класифікації історіографічних джерел. Зокрема, здобувач поділив їх на чотири умовні групи: емігрантську, радянську, сучасну українську (після 1991 р.) та зарубіжну.

Історіографічний огляд підтвердив фрагментарність студій про підпілля ОУН на центрально-східному Поділлі у 1941 – 1953 рр., що й зумовило потребу підготовки узагальнюючого дослідження означеної проблеми.

Джерелознавчий аналіз підтвердив, що дисертант у своєму дослідженні опирається на широку фактологічну базу. Автор запропонував власну класифікацію джерел, яка загалом не викликає заперечень та передбачає поділ на чотири групи: документи органів влади та управління СРСР / УРСР; документи ОУН і УПА; спогади учасників та очевидців подій; матеріали владної та підпільної періодики. При цьому значна частина з них зберігається в архівах різних рівнів (галузевих, обласних, приватних) та вперше вводиться автором до наукового обігу. Зокрема В. Соловей залучив до роботи матеріали 12 фондів із шести архівних інституцій (Архіву Центру досліджень визвольного руху (Архів ЦДВР), Архіву Управління Служби безпеки України у Хмельницькій області (АУСБУ ХО), Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), Державного архіву Вінницької області (ДАВО), Державного архіву Хмельницької області (ДАХО), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Джерельну базу дисертації суттєво розширили спогади учасників та свідків тогочасних подій, опубліковані в Україні та за кордоном документи, матеріали преси. Звісно, використання такої широкої джерельної бази позитивно вплинуло на ґрунтовність наведених висновків.

Прорецензувавши третій параграф першого розділу, зазначимо, що здобувач при написанні дослідження поставив собі за мету показати спадкоємність визвольного руху середини ХХ ст. у Центральній частині України з ідеями Української національно-демократичної революції 1917 –

1921 рр. В. Соловей слушно підкреслив, що це необхідно для відновлення національної/історичної пам'яті, оскільки значна частина її носіїв була репресована радянською каральною системою у 30–50-х рр. ХХ ст. Безумовно, виконати це вдалося, використовуючи принципи історизму, об'єктивності, достовірності, соціального підходу, багатофакторності, системності. Поряд з цим у дослідженні застосовувалося декілька груп методів: світоглядні, загальнонаукові (аналіз, синтез, індукції, дедукції, структурно-системний, систематизації) та спеціально-історичні (синхронний, діахронний, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, біографічний, ретроспективний, періодизації, статистичний, історико-генетичний).

Цілком виправданою є спроба обґрунтувати термінологічний апарат, яким автор послуговувався під час дослідження.

Другий розділ **“Діяльність націоналістичного підпілля в роки нацистської окупації”**, який включає три підрозділи, дисертант закономірно присвятив характеристиці процесу створення похідних груп, діяльності оунівського підпілля, розбудові організаційної мережі в регіоні, а також організації перших бойових рейдів підрозділів УПА (с. 36–79).

У першому підрозділі другого розділу **“Військово-політична діяльність похідних груп ОУН на Поділлі”** розкриті заходи ОУН, спрямовані на організацію дієвих осередків на центрально-східному Поділлі. Окремо здобувач зупинився на структурі оунівського підпілля в регіоні (с. 36–56).

Підрозділ 2.2. описує жорстку політику нацистів, яка зумовила перехід націоналістів у підпілля, та структурні трансформації, пов'язані із необхідністю оптимальної функціональності Організації (с. 56–71).

У третьому підрозділі другого розділу В. Соловей аналізує умови та особливості діяльності перших підрозділів УПА на Поділлі (с. 71–79). Опрацьований джерельний матеріал дав змогу зробити висновок, що на території центрально-східного Поділля у 1943 – 1944 рр. не вдалося створити постійно діючих відділів УПА. Саме це й зумовило потребу Кам'янець-

Подільського окружного та частини надрайонних проводів координувати роботу з рейдовими відділами УПА.

У третьому розділі дисертації **“Протистояння УПА радянському режимові”** В.О. Соловей описує закономірності протистояння українських націоналістів із радянськими партизани, а відтак і з радянським режимом.

Підрозділ 3.1. автор присвятив з’ясуванню форм, методів і масштабів протистояння українського підпілля різним радянським партизанським з’єднанням. Окремо дослідник зупиняється на прикладах тимчасових домовленостей про нейтралітет між обидвома сторонами (с. 80–98).

У другому підрозділі третього розділу В. Соловей описав особливості боротьби українських націоналістів із радянськими партизанами у повоєнні роки (с. 98–103). При цьому акцентує свою увагу на описі бойових і пропагандивних рейдів відділів УПА територією центрально-східного Поділля. Відстежує В. Соловей і контрзаходи радянських силових органів, спрямовані на ліквідацію українських націоналістів.

У четвертому розділі рецензованої роботи **“Діяльність Кам’янець-Подільського окружного проводу ОУН 1944 – 1952 рр.”** висвітлено найважливіші аспекти теми – організаційно-адміністративну структуру, кадрове наповнення проводу, форми та методи протистояння радянській системі, етапи ліквідації націоналістичного руху на теренах центрально-східного Поділля.

Підрозділ 4.1. дисертант присвятив встановленню адміністративно-територіальної структури ОУН на центрально-східному Поділлі, виявленню організаційних трансформацій, опису заходів спрямованих на поширення мережі по усій території, з’ясуванню кадрового наповнення та функцій, які вони виконували, відстеженню кадрових ротацій тощо (с. 104–121).

Підрозділ 4.2. **“Особливості протистояння радянській системі”** ознайомлює із важливим напрямом діяльності націоналістичного підпілля центрального-східного Поділля – напрямками боротьби ОУН з радянською репресивно-каральною системою. Автор прослідкував зміну тактики

боротьби і застосування нових, надійних методів конспірації після переходу УПА в підпілля ОУН. Дослідження містить детальні описи бойових операцій з метою поповнення власних запасів на місцеві колгоспні склади, продовольчі та господарські магазини. Okремо розкриваються основні напрямки пропагандивної роботи: усні бесіди з цивільним населенням, поширення рукописних листівок, друкованої літератури, виготовленої у підпільних друкарнях на території Тернопільської і Кам'янець-Подільської областей (с. 121–164).

В останньому параграфі четвертого розділу дослідник послідовно розглядає заходи силовиків, спрямовані на ліквідацію підпілля ОУН. Особливу увагу В. Соловей спрямовує на розкриття використання одного із найпідступніших засобів боротьби репресивно-каральної системи із українськими націоналістами – “легендованих” проводів (агентурно-бойових груп). При цьому автор справедливо підсумовує, що діяльність таких структур мала на меті не лише швидке фізичне знищення націоналістичного підпілля, але й дискредитацію цілого руху через провокації як у середовищі підпільників, так і цивільного населення (с. 164–179).

У **висновках** дисертації В. О. Соловей наводить науково обґрунтовані положення, які відповідають поставленим меті та завданням (с. 180–185).

Список використаних джерел відповідає викладу дисертації (с. 186–215). Основні положення і висновки дисертації обговорені й апробовані на 4 міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях, повною мірою відображені в авторефераті та наукових публікаціях автора у провідних фахових вітчизняних і закордонних наукових виданнях.

Цінність дисертаційного дослідження В.О. Солов'я полягає у можливостях практичного використання отриманих результатів. У першу чергу, йдеться про можливість використання матеріалів дослідження при написанні спеціальних та узагальнюючих праць із новітньої історії України періоду Другої світової війни, підготовці спецкурсів з історичного краєзнавства, тематичних музейних експозицій.

У цілому мета дослідження досягнута. Здобутком автора є й те, що він чи не вперше здійснив комплексний аналіз функціонування структур ОУН на території центрально-східного Поділля, ввів у науковий обіг раніше не опубліковані матеріали.

Тема і зміст дослідження В. Солов'я відповідають профілю спеціалізованої вченої ради Д 35.222.01, науковим програмам, планам і темам Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Відзначаючи безсумнівні здобутки дисертанта, потрібно висловити кілька зауважень і рекомендацій:

1. На наш погляд, частину матеріалу, що стосується ОУН, із параграфу 3.2. “Боротьба українського повстанського руху з радянським режимом у повоєнні роки” доцільно було подавати у параграфі 4.2. “Особливості протистояння радянській системі”. Така корекція зняла б повторення близького за інформативністю фактологічного матеріалу.

2. Відзначимо також і дещо описовий характер історіографічного огляду, який не дав повноцінно виділити раніше не розкриті аспекти проблеми. Також більш диференційовано потрібно було підійти до характеристики третьої групи “сучасна українська історіографія”, поділивши її на підгрупи (наприклад, теоретико-методологічного характеру, узагальнюючі, спеціальні студії, які безпосередньо висвітлюють окремі аспекти теми).

3. Погоджуючись у цілому із запропонованою класифікацією джерельної бази дослідження (умовно поділено на групи: документи органів влади та управління СРСР / УРСР; документи ОУН і УПА; спогади учасників та очевидців подій; матеріали владної та підпільної періодики) зауважимо, що ця схема була лише задекларована у першому абзаці, а у самому параграфі проводився опис за застарілою традицією – місцем зберігання документів.

4. Здобувач взагалі не використав справи 2 фонду Галузевого державного архіву Служби безпеки України (Спр. 4, 91, 155, 348, 487, 501,

537, 688, 762, 791, 964, 1011, 1294, 1294-1296, 1569-1571, 1619, 1799-1803, 1956, 2082, 2185, 2495), які містять унікальний матеріал про особливості боротьби репресивно-каральної системи з українським визвольним рухом.

5. У такого типу дослідженнях необхідно було здійснити загальні підрахунки чисельності націоналістичного підпілля, бойових акцій (попередньо класифікувавши їх), загальних втрат підпільників і повстанців тощо. При цьому можна було, в першу чергу, використати підсумкові дані ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 74.

6. Викликає заперечення твердження: “У ході висвітлення даної теми використано синонімічні терміни “український визвольний рух”, “збройне підпілля ОУН”, “українське підпілля”, а для бойових формувань – “Українська Повстанська Армія”, “боївка ОУН”, які вживаються у наукових виданнях, публіцистиці, мас-медіа”. Насправді, терміни “Українська Повстанська Армія”, “боївка ОУН” зовсім не є синонімічними, це відмінні за значенням категорії.

7. Здобувач недостатньо проаналізував форми та методи боротьби репресивно-каральної системи проти українського визвольного руху.

8. Дослідження якісно зросло б, якби здобувач підготував біографічний довідник керівного складу. Наявність такого довідника дозволяє додатково ідентифікувати значну кількість невідомих чи маловідомих осіб. Цілу низку підпільників і повстанців автор називає лише за псевдами, хоча ці особи уже ідентифіковані. Наприклад, керівники повстанських відділів “Мамай” (Іван Сало), “Олег” (Ілля Ткачук) (с. 184), “Кропива” (Василь Процюк), “Гордієнко” (Гордій Вротновський) тощо. Окрім цього, в тексті часто трапляються інші псевда осіб, які автор не розшифровує. Хоча, повторимось, це вже ідентифіковані особи.

9. В. Соловею необхідно було показати діяльність націоналістичного під час голодомору 1946 – 1947 рр. на цих теренах.

10. Окремі структурні частини дослідження переповнені фактологічно-ілюстративними сюжетами, виклад надмірно деталізується замість змістовних узагальнень.

11. Мають місце інші похибки: граматичного, стилістичного та технічного оформлення, вживання прізвища без ініціалу (очевидно за аналогом документів радянських силових органів).

Незважаючи на окремі недоліки, дисертація Віталія Олександровича Солов'я “Діяльність підпілля ОУН на центрально-східному Поділлі (1941 – 1953)” є самостійною завершеною працею, що містить актуальну наукову проблему і є вагомим внеском у розвиток сучасної історичної науки. В дисертаційній роботі присутня наукова новизна, висновки відповідають поставленим завданням.

Дисертація Віталія Солов'я виконана на належному фаховому рівні, відповідає вимогам п. 9, 11, 12 та п. 13 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри історії України

Дрогобицького державного педагогічного

університету імені Івана Франка

доктор історичних наук, доцент

В. І. Ільницький